

UDK: 070.15:32>(497.5 Split)"192"

329.18(497.5 Split)"192"

32-05 Radić, S.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 28. 10. 2006.

Prihvaćeno: 10. 11. 2006.

Splitski orjunaški list *Pobeda* i Stjepan Radić

IVAN J. BOŠKOVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Split, Republika Hrvatska

ORJUNA je bila ekstremna nacionalistička i šovinistička organizacija osnovana s ciljem zaštite unitarističke jugoslovenske države. Karakterizira je primjena drastičnih i fašističkih metoda i terora protiv političkih protivnika. Osim "akci- onih četa" – povezanih s Narodnom odbranom, Udruženjem četnika i vojskom – za to su imali i svoje listove. Među njima se posebno isticala splitska *Pobeda*. S njezinih se stranica obračunavalo s komunistima, klerikalcima, zajedničari- ma, zagrebačkim Židovima, Trumbićem i Zagrebom, a posebno je na meti nji- hove mržnje i animoziteta bio Stjepan Radić – sotoniziran i kriminaliziran na način nezabilježen u političkoj komunikaciji.

Ključne riječi: ideologija unitarnog jugoslavenstva, jugoslavenska nacija i rasa, fašizam, terorizam, diktatura, mržnja, Stjepan Radić

ORJUNA – iznikla iz JNNO (1921.) – osnovana je 1922. godine. Opisana je kao ekstremna nacionalistička, šovinistička i teroristička organizacija, karak- terizirana uporabom fašističkih metoda protiv radničke klase i protiv obe- spravljenih južnoslavenskih naroda (...), dok je njezino "ugnjetačko, lažno jugoslavenstvo" zapravo bilo "sušta protivnost i drastična negacija oslobodi- lačke nacionalne ideologije i prakse predratne omladine",¹ na koju su se često pozivali. Kao ekstremno centralistička i "radikalna skupina" koja je "terorizi- rala političke protivnike",² za Banca³ Orjuna je bila "otvorena teroristička uni- taristička organizacija" čiji su članovi upotrebljavali "fizičko nasilje protiv poli- tičkih protivnika i otvoreno zagovarali ukidanje parlamentarizma, sprečavanje društvene revolucije, diktaturu jugoslavenskih nacionalista, možda pod kra- ljevskom zaštitom", s očitim sličnostima prema fašističkim skvadrismima, a sam Pribićević – idejni vođa, uvijek spreman da nad "neprijateljskim revolucionar- no-boljševičkim i nacionalno-separatističkim taborima isuče sablju prisile" – zamišljan je kao tip "jugoslavenskog Mussolinija".

¹ "Orjuna (Organizacija jugoslavenskih nacionalista)", *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, Zagreb 1961., 575.

² Ljubomir ANTIĆ, "Hrvatska politika u 20. stoljeću", *Hrvatska revija*, I/2001., (obnovljeni tečaj), br. 1, 20.-37.; ISTI, *Hrvatska politika u 20. stoljeću* (zbornik radova), Zagreb 2006.

³ Ivo BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb 1988., 180.-181.

Orjuna je bila centralistički ustrojena organizacija/pokret. Sastojala se od Centralnog odbora (ili Glavni odbor) i pokrajinskih tijela - oblasnih i mjesnih odbora i povjereništava. Poslovima je upravljao Glavni odbor, a njegovo je izvršno tijelo bilo *Direktorium* sastavljen od sedam članova. Statut je definirao da Direktorij "predstavlja Orjunu, da dava inicijativu, direktivu i rešenja u svim dnevnim pitanjima, gde treba da Orjuna zauzme stanovište načelne ili taktične naravi; da rukovodi sve poslove organizacije same i poslove pojedinih sekcija; da imenuje poverenike u mestima, gde ne postoje mesni odbori organizacije"⁴ itd. Zanimljivo je spomenuti da se Direktorij trebao sastajati po mogućnosti svaki dan, a najmanje dva puta tjedno. Vrijedi također istaknuti da je predsjednik Direktorija zapravo bio vođa organizacije koji u "hitnim poslovima zamenjuje čitav Direktorium, komu onda smesta referiše o preduzeto". Nakon 1927. Direktorij je zamijenjen Generalnim sekretarijatom, s generalnim sekretarom na čelu, koji je također imao velike ovlasti, uz obvezu da o značajnim stvarima konzultira članstvo Centralnog odbora, odnosno "velikog čelnika" – glavnog zapovjednika "akcionih četa".⁵ Kada je sjedište Orjune iz Splita premješteno u Beograd (1928.), posljedica toga bilo je da su organizacije, međusobno udaljene, u svojim akcijama postupale samostalno⁶ ili po nalogu svojih (lokalnih/mjesnih) vođa. Među istaknutijim vođama svakako su bili Edo Bulat, Berislav Angjelinović, Uroš Bijelić, a posebno Dobroslav Jevđević, Marko Kranjec, Kosta Pećanac i Ilija Trifunović Birčanin, kasniji zloglasni četnički vođe, i drugi s kojima su neki od ekstremnih jugonacionalista i orjunaša (Bartulović, Matošić, Čavlina, Vilović...) ostali vezani gotovo do kraja Drugog svjetskog rata.⁷

U svojoj retorici i istupima Orjuna se smatrala (jedinim i isključivim) nasljednikom ideologije predratne nacionalističke i napredne omladine,⁸ okupljene oko ideje da je "jugoslovenstvo jedino kadro da našu slobodnu državu unapredi, održi, osnaži i uveliča". Prihvaćajući činjenicu da je predratna napredna i nacionalistička omladina imala širu idejnu platformu (u rasponu od kulturnog do političkog zbližavanja i ujedinjenja) od Orjune - koju karakterizira isključivost i neprikrivena mržnja prema svim imenima i pojavama društvenog života koji ne prihvaćaju ili su u suprotnosti s njezinim konceptom unitarnog jugoslovenstva - dva su elementa koja nude argumente da ih se dijelom može smatrati njihovim ideološkim nasljednicima: struktura članstva i (ideološka) retorika u nastupu.

U povijesnoj literaturi se navodi kako je "rukovodeći kadar Orjune sačinjavao tzv. nacionalni element, regrutovan ponajviše iz redova: četnika, dobro-

⁴ "Statut Orjune", *Jugoslavija, glavni organ Orjune*, Beograd 1928.; Branislav GLIGORIJEVIĆ, "Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)", *Istorija XX veka, zbornik radova*, knjiga V, Beograd 1963.

⁵ Isto, 333., bilj. 113.

⁶ "Naš pokret", izvještaj sa sastanka Oblasnog odbora u Splitu, *Pobeda*, II/1922., br. 67, 3.

⁷ Dušan PLENČA, "Pojava četnika u Dalmaciji", *Partizanski odredi naroda Dalmacije*, Beograd 1960., 231. i dalje.

⁸ "Separatističko-internac. kampanja protiv Orjune", *Pobeda*, IV/1924., br. 23, 1.

voljaca, rezervnih oficira, sokola, invalida itd., ali su ipak njenu operativnu snagu, u sastavu akcionih četa, činili pretežno omladinci, koje vidimo prilikom sukoba sa članovima protivničkih organizacija Hanao, Srnao i dr. Što omladina sačinjava pretežni dio članstva Orjune, treba tražiti uzroka u činjenici što se ovaj nezreli i politički neformirani element da najlakše privući bučnim nacionalističkim parolama, iskićenim uniformama i paradama, i što najlakše podleže obećanjima o materijalnoj koristi, političkoj karijeri, itd.”⁹ Proglašavajući one koji nisu u njihovim redovima protudržavnim elementima i s njima se nerijetko fizički obračunavajući, orjunaški i njima skloni listovi (*Pobeda*, *Vidovdan*, *Princip*, *Šumadijska Orjuna* i dr.) posebno su bilježili – ne svi jednako i u istom opsegu – pristupanje seljaštva u svoje redove.¹⁰ To je i razumljivo zna li se kakav je utjecaj na navedenu populaciju, posebno u Hrvatskoj, imao Radić i njegova stranka. Pridobivanje seljaštva u svoje redove – a činili su to ucjenama, prijetnjama, provokacijama, denunciranjima, krađama i premlaćivanjima – značilo je izravno slabljenje redova u kojima su orjunaši vidjeli veliku opasnost svojem ideološkom projektu.

Unatoč raznolikosti sastava, ideološko vodstvo Orjune, posebno u Dalmaciji, predstavljali su pojedinci regrutirani iz redova predratne napredne i nacionalističke omladine, zatim studenti, srednjoškolci i istaknutiji građani raznih profesija.¹¹ Uz aktere predratnih omladinskih događaja: Marka Nanija, Edu Bulata, Dinka Margetića, Mirka Krstulovića, Zlatka Kačića, Antu Šitića, Otokara Lahmana, Živka Dobrića, Šimu Gjideru, Peru Trepova, Jerka Čulića, Pašku Fabrisa itd., kasnije i Berislava Angjelinovića, dr. Ivu Petkovića, Čiru Čičin-Šaina, dr. Vladu Matošića, dr. Vicu (Viju) Krstulovića, Branka Stanojevića, Ivu J. Lahmana, Zvonka Jelasku, Milana Alačevića, Tonka Šimunovića i druge, posebno mjesto i uloga pripadala je istaknutijima i medijski eksponiranijima: Mirku Koroliji, pjesniku i prvom predsjedniku Direktorija, dr. Ljubi Leontiću, koji je na mjesto prvog čelnika Orjune došao nakon I. kongresa 1923. u Splitu i na njemu ostao sve do IV. kongresa te drugima. Među pojedincima koji su velik ugled u organizaciji stekli svojom brutalnošću u “akcionim četama” vriedi istaknuti Edu Bulata, Berislava Angjelinovića i dr.

I dok su okosnicu orjunaškog pokreta činila imena poznata iz predratnih omladinskih događaja, kojima su s vremenom pristupala nova, s različitim ambicijama i očekivanjima, kontinuitet s pokretom predratne nacionalističke omladine, bez sumnje, još je vidljiviji u retorici njihovih napisa i istupa. Kao i predratnom naraštaju, i orjunašima je protivnik ključna figura; doživljavaju-

⁹ B. GLIGORIJEVIĆ, n. dj., 337.

¹⁰ “Orjuna za Dalmatinsku zagoru”, *Pobeda*, III/1923., br. 14, 2. “Zauzimanjem samih seljana da se naš pokret plasira u seljačke mase, po zagori, uspelo se da se organizuje Orjuna na Lečevici. Tim je postignuto mnogo, time je Orjuna zauzela prvu poziciju Radićeve zagore; Lečevica je sada tačka, sa koje će da se naš pokret širi i razvija po Zagori, gde radićevštine malo po malo nestaje, kao što hlapi iz usijanih glava sapunasta republika.”

¹¹ “Kad se razmisli o tim prezimenima, nemoguće je otresti se dojma kako su mnoge poznate, čak i stare splitske obitelji “s kolinom” vrlo prisno sudjelovale u djelovanju Orjune, složivši se s njezinom ozloglašenom ideologijom.” Usp. Anatolij KUDRJAVCEV, *Ča je pusta Londra*, Split 1998., 72.

ći društvo kao organizam zahvaćen bolešću, koju oni trebaju izliječiti, u društvenoj je zbilji, prema njima, sve bilo prepuno "bakcila". Orjunaši su ih nalazili u zagrebačkim Židovima, frankovcima, klerikalcima, komunistima, zajedničarima, Radiću, Trumbiću te gradu Zagrebu. Prema naraštaju čiji rad dijelom kontinuiraju (JNNO), vidljivo je da je krug protivnika proširen, a još je više proširen i obogaćen metaforički materijal kojima su opisivani. Riječju, *bakcili* su bili svi oni koji nisu bili na orjunaškim ideološkim pozicijama. Usporedba s metaforičkim i retoričkim rekvizitarijem predratnog naraštaja pokazuje da isključivost i mržnja prema (političkim/ideološkim) protivnicima postaje jedini njihov govor i mjera identifikacije, pa je i njihov prijelaz iz retoričke u akcijsku fazu («akcione čete») stoga posve logičan korak.

Iako je ostvarenje integralnoga jugoslavenškog nacionalizma isticala kao cilj i svrhu svojeg djelovanja, Orjuna nije imala smišljeni i do kraja razrađeni ideološki program koji bi obvezivao njezine članove. Premda su i Korolija, Bartulović, Čičin-Šain, Petković i Leontić uživali status ideologa, ključne misli orjunaškoga programa i djelovanja nije moguće pronaći na jednom mjestu nego su rasute u člancima tiskanima u njihovim glasilima, ponajprije *Pobedi*, ako je riječ o njezinu splitskom razdoblju. U njima, čak i kada nisu potpisani (što je često), zrcale se stajališta i ideje orjunaškog vodstva koje možemo smatrati pravorijekom u političkoj komunikaciji.

Osnovna misao orjunaškoga programa temelji(la) se na uvjerenju da postoji jedna – jugoslovenska nacija! S predtekstom u Mitrinovićevim smjernicama i Marjanovićevoj ideologiji *naroda koji nastaje*,¹² ta je (nad)nacija trebala nastati stapanjem najboljih (rasnih) osobina južnoslavenskih plemena (J. Cvijić) jer jedino "ideja narodnog jedinstva Hrvata, Srba i Slovenaca može da udovolji prirodnoj težnji da budemo kao narod veći, jači, slobodniji i nezavisniji".¹³ Uz povijesne, za ideologe Orjune za to su postojali i kulturološki, jezično-književni, mentalitetno-karakterološki i geopolitički razlozi i analogije. Na takvim, za orjunaše nerazorivim temeljima sazidano jugoslavenstvo ima jedinstveno državno ime, jedinstveno pismo i jedinstveni književni jezik (koji je "bogat, jedar i izrazit, kao u retko kojoj oblasti naše literature onih vremena"),¹⁴ ime, povijest i zastavu. Naglašavajući kult rase i narodno jedinstvo kao dogmu (apsolutno narodno jedinstvo, integralno jugoslavenstvo i jedinstveni državni organizam), krajnjim ciljem svojih nastojanja orjunaši su držali "bezuwjetno i krajnje očuvanje narodnog i državnog dobra".

Za ideologe Orjune, koja je sebe smatrala "avangardom u borbi za državnu bezbednost", jugoslavenstvo nije (bilo) samo "isticanje barjaka oduševlje-

¹² Milan MARJANOVIĆ, *Narod koji nastaje*, Rijeka 1913. U knjizi Marjanović objašnjava ideju "jednog naroda" na temelju zajedničkih rasnih osobina, jednog jezika i kulture...

¹³ Dragovan ŠEPIĆ, "Jugoslavenski pokret i Milan Marjanović 1901-1919.", *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije* (In memoriam Milanu Marjanoviću), vol. 3, Zagreb 1961., 543.

¹⁴ Materijalna potvrda takvoga jezika jest jezik kojim je pisana *Pobeda*, ali i drugi listovi i periodici u Splitu – i ne samo u Splitu – u tom vremenu. Nekoliko podataka o jeziku podastire dr. Zdravko Mužinić u članku "Nešto o jeziku splitskih ljudi od pera nakon Prvoga rata". Usp. Zdravko MUŽINIĆ, *Splite čestiti*, Split 1996.

nja". Ono je novi rod kadar da otpravi u "muzeje i penziju starost koja može samo da zakašnjava proces formiranja nacije".¹⁵ Nadalje, ono je "budućnost i vodi računa o tradicijama samo u koliko one ne sprečavaju budućnost, ne koče razvitak i napredak nac. društva". Kao "sinteza svih dobrih osebina i srpstva, i hrvatstva i slovenačstva", koje odbacuje "mane i poroke njihove", "jugoslovenstvo mora da se kristališe i konsoliduje i pod novim imenom da označi novu situaciju";¹⁶ ono nije "negiranje i odbacivanje plemenskih osebina i tradicija nego, naprotiv, stapanje svega u jedno novo i snažno (...). Iz plemenskog uskogrudnog separatizma i diferenciranja u širokogrudni i vedri nacionalni integralizam".¹⁷ Budući da "ne negira ni srpstvo, ni hrvatstvo ni slovenčstvo i ni od koga ne traži žrtava", u njemu će se moći "ispoljiti vrednote jugoslovenske rase", pronaći "tajni glasovi naše krvi" i "razviti narodni genij". Tako stvoreno "sliveno jedinstvo jugoslovenskog naroda" omogućilo bi stvaranje jednog osebnog organizma koji bi omogućio "izvršenje narodne misije" i "izgrađivanje potpunog rasnog jugoslovenskog tipa u kulturnom, fizičkom, etičkom i socijalno-ekonomskom smislu". Taj tip orjunašima će biti rasni jugoslavenski tip – "vojnički i idejni tip borca", odan "dinastiji i Otadžbini"!

Orjuna je kao svoj najviši ideal postavila "jedinstvenu, celokupnu, snažnu i naprednu Jugoslaviju";¹⁸ ona je ta snaga koja treba da "uzme u vlastite ruke spasavanje naše otadžbine, da u svojim redovima sakupi sve što je u našoj državi još pošteno i nezaraženo separatizmom, korupcijom i partizanstvom".¹⁹ U tom cilju moraju se združiti sve "razjedinjene snage u jedinstveni front protiv jedinstvenog fronta separatizma", protiv "plemenskih i verskih separatista, provincijskih regionalista i lokalnih kampanilista". Dakako, i protiv svih onih protivnika prema kojima grade svoju ideološku i političku identifikaciju (zagrebačkih Židova, frankovaca, zajedničara, klerikalaca, Radića, Trumbića, Zagreba i drugih!).

U tom su smislu ustrojene akcione čete, po ugledu na vojničke jedinice,²⁰ koje su vršile teror nad radnicima i političkim protivnicima. Tako je organizirana vojska nacionalista – koja je aktivno "učestvovala u čuvanju narodnih interesa i narodnog jedinstva". Prema nekim podacima, ta je vojska imala 20-ak bataljuna s oko 10.000 članova. Kao i svaka vojska, i članovi "akcionih četa" imali su vježbe (oružjem), a bili su podložni velikom čelniku (Ilija Trifunović Birčanin, kasnije Marko Kranjec). U vojničkom smislu orjunaši su u svojem djelovanju bili u bliskim svezama s Narodnom odbranom (od koje su dobivali

¹⁵ "Jugoslovenstvo", *Pobeda*, III/1923., br. 22, 1.

¹⁶ "Hermafroditstvo u politici", *Pobeda*, III/1923., br. 33, 1.

¹⁷ Isto. Također i nepotpisani i nenaslovljeni tekst na str. 2.

¹⁸ "Rezolucija I. kongresa 1923.", *Pobeda*, III/1923., br. 46, 1.

¹⁹ "Pitanja našeg pokreta", *Pobeda*, III/1923., br. 32, 1.

²⁰ Prema: *Riječ*, 13. 3. 1922. godine, u Splitu je izvršena smotra prve akcione sekcije, s oko 500 članova! One su, riječima D. Jevđevića, "bitni dio nacionalnovaspitnog programa" i "najefikasniji argument" koji "svakom mestancetu pružaju najbolju branu protiv prevratnih namera i pokušaja". Vidi: "Oružana snaga Orjune", *Pobeda*, IV/1924., br. 49, 1. Također: "Revija akcionih četa Orjune severne Dalmacije", *Pobeda*, III/1923., br. 9, 1.

i oružje!),²¹ Udruženjem četnika (s kojima je “postignuta suglasnost za zajednički rad i borbu proti svih vanjskih i unutrašnjih neprijatelja veličine i časti Otadžbine”)²² te vojskom,²³ s kojom “nacionaliste imaju dodirne tačke, imaju gotovo iste dužnosti, jer su pozvani i jedni i drugi, da čuvaju svoju državu ne samo od spoljnih neprijatelja, već i od unutrašnjih”(…), od kojih je nekima bilo namijenjeno “vešanje o električne stupove”, a drugima pak “brisanje države sa geografske karte”.

Nekim obilježjima Orjuna je u sebi, upozoravano je, imala elemenata fašističke ideologije. Iako su se u svojim istupima/novinama uporno i često branili od tih napada²⁴ ističući da je “fašizam u vanjskoj politici imperijalistički, a da Orjuna samo želi da zaokruži svoju Naciju; njen vanjski program seže samo do zarobljene braće”,²⁵ pojedina orjunaška stajališta i mišljenja zacijelo su bila inspirirana reakcionarnom ideologijom fašizma, a i javljaju se gotovo istovremeno. Osim nekih vanjskih obilježja – crne odore, značke i pozdrava – odnosi se to na naglašavanje rasnosti²⁶ jugoslavenskog čovjeka i njegove kulture, na isticanje države kao oličenja moralne ideje, na neskrivenom preziru i otvorenoj mržnji prema drugima i drukčijima, zatim na kultu nacije (!), koji graniči s fanatizmom, ali i na opravdanju čvrste i autoritarne države kao suprotnosti demokraciji i parlamentarizmu. Kako bi ostvarili svoj cilj, poput fašista i orjunaši su imali organizirane i uvježbane, naoružane grupe za pritisak i teror, čiju su brutalnost na vlastitoj koži osjetili mnogi politički neistomišljenici. U pravu su oni koji ističu kako orjunaše nije zanimala samo “duhovna revolucija”,²⁷ nego i ona borbena – krvava, ulična! Bili su spremni – ideologijom mržnje, isključivosti, jugoslavenskom maskom prikrivenim velikosrpsvom te, posebno, oružjem – obračunati se sa svim oblicima “trulog i degenerisana parlamentarizma”, sa separatističkim tendencijama i na uvođenje “čvrste i čestite vanstranačke diktature”, ako to zahtijevaju interesi naroda, države i kralja. Također su bili spremni na konačnu eliminaciju “negativnih elemenata”, odnosno na razbijanje svih pokušaja suprotnih njihovim ciljevima. Napokon, ono što je fašistima bila država (Sve za državu, ništa protiv, ništa mimo države!) orjunašima je bilo integralno jugoslavenstvo (i) - Orjuna iznad svega: Jugoslavija iznad Orjune!²⁸

²¹ “Sporazum s narodnom odbranom”, *Pobeda*, III/1923., br. 48, 1.

²² “Orjuna i četnici zajednički u borbu”, *Pobeda*, III/1923., br. 13, 1.

²³ “Vojska i Orjuna”, *Pobeda*, II/1922., br. 69, 1.

²⁴ “Tko je fašista!?” *Pobeda*, II/1922., br. 50, 1.; “Naš ‘fašizam’”, *Pobeda*, II/1922., br. 24, 3.

²⁵ “Inostranstvo o nama”, *Pobeda*, III/1923., br. 48, 1.

²⁶ Mirko KOROLIJA, “Orjuna i naše rasno”, *Pobeda*, VI/1926., br. 47, 1. Kada je riječ o rasnosti, ne smije se iz vida izgubiti ni međunarodni kontekst!

²⁷ “Nacionalistička revolucija je nužna”, *Pobeda*, II/1922., br. 49, 1. “Ono što ne mogu da izvedu sadašnji politički pokreti, treba da izvede naš: duhovnu revoluciju jugoslovenskog nacionalizma, i to brzinom vihora ko i pre rata. Dok svi pokreti presađuju tuđe doktrine u naš narod, naš pokret crpi svoju snagu u nacionalnoj psihi. (...) Ne mogu nas zagrijati ni rimski zvonici ni gotske crkve, ni mletačke palače ni barokni teatri po našim gradovima... Pljucamo na german-sko državno pravo, na srpsko-hrvatske nagodbe, na austrijske pokrajine, itd.”

²⁸ Ljubo LEONTIĆ, “Orjuna iznad svega – Jugoslavija iznad Orjune”, *Pobeda*, VIII/1928., br. 14, 2.

Orjuna je svojim postupcima jasno poručivala da neće “dopustiti da se sa već postignutim jedinstvom ni u kojoj formi eksperimentira ni da se ono kompromitira”.²⁹ Uz akcijske čete, u tu je svrhu 1921. pokrenuto i glasilo – *Pobeda: Organ nacijonalista, Organ napredne i nerazdelive Jugoslavije*, zatim *Organ Orjuna* te *List nacionalne borbe na Jadranu*.

Prvi urednik glasila bio je Marko Nani (kasnije su to još bili Franjo Petretić, Milan Alačević, Vladimir Matošić, Ivo J. Lahman, Pero Trepov...), a uvodni tekst “Naš put”³⁰ napisao je član Direktorija Čiro Čičin-Šain. Izražavajući nezadovoljstvo i razočaranje zatečenim stanjem (“U rukama ljudi, koji su često, a gotovo i uvek, bili sve, a samo ne Jugosloveni; u rukama ljudi iskusnijih, ali neiskrenijih, našli smo ovu državu; u rukama ljudi, koji hoće da se očuva plemenska podela ili bar razlika, u imenu države i u stvari, koje su oni izmislili (...)”), kao razlog pokretanja lista naglašava se pobuna protiv takvog stanja: “(...) čitava naša prošlost, jer čitava naša savest se buni protivu ovakova stanja”. Izrijekom navodeći da “ne ćemo dozvoliti, nego da ćemo povesti borbu protiv svih ljudi i skupina, koje nastoje da izgubimo i ovo malo što iskupismo džinskim naporima”, stvorena država izdignuta je na razinu “uslova (svake) budućnosti”, nasuprot svim “plemenskim, partajskim i osobnim politikama svih državnika i bezglavih političara (koji) hoće da tu tekovinu rasture i da narod zavedu i iskoriste”.³¹ Zato će (svim sredstvima) “suzbivati sva nastojanja onih koji rade za slom države i podmeću bratske razmirice. Za nas, ne samo država, ali i narod mora da je jedan, a to je Nacija, sa izrazom jednog boljeg organizma” i zalagati se “za oslobođenje i za državu, najprije; zatim, za ekonomski napredak i razvijenije društvo; konačno, za nacijonalnu duševnu kulturu i ispoljenje vrednota jugoslovenske rase” i “slivenog jedinstva jugoslovenskog naroda”.³²

List je, prema orjunaškim reakcijama, imao izniman prijam pa je prvi broj gotovo razgrabljen, a njegovu su pojavu na političkoj pozornici pozdravili mnogi, pa i izvan nacionalističkih omladinskih krugova. Među prvim učinio je to Aleksa Šantić “Našom pesmom”,³³ koja je ubrzo postala i himnom Orjune, izvođena na njihovim manifestacijama i u *Pobedi* tiskana još nekoliko puta, uglavnom uz događaje (sastanci, kongresi, dan žrtve...) koji u nacionalističkom, kasnije orjunaškom kalendaru imaju posebno značajno mjesto. Nekoliko brojeva kasnije isti je pjesnik - za “naročitu čast i veliko zadovoljstvo”

²⁹ Niko BARTULOVIĆ, *Od Revolucionarne omladine do Orjune*, Izdanje Direktorijuma Orjune, Split 1925., 80. i dalje.

³⁰ “Naš put”, *Pobeda*, I/1921., br. 1, 1.

³¹ Isto.

³² Isto, “Među prvim: srpsko-hrvatski, jugoslavenski, slavenski. Prvi u borbi protiv Austrije i Talijana, protiv svih neprijatelja našeg naroda. Split je prednjačio i vodio, on je pokazivao put, koji vodi narod k slobodi i ujedinjenju. On je otvoreno pokazivao svoju ljubav i odanost, svoje čežnje i sanje, koje su danas oživotvorene. Jugoslavenski Split je iz zemlje, koja je onda za nas bila tamnica, usprkos okovima ropstva i austrijskim bajunetama, otvoreno zastupao ideju državnog i narodnog oslobođenja i ujedinjenja. Napredna omladina je uvijek bila prva. Tko bi nabrojio sve slučajeve, sve svijetle momente Splita – Piemonta jugoslovenstva!”

što mu je pjesma tiskana – uzvratilo da je s radošću primio nacionalistički program “izvađen iz duša svijui onih svesnih nacionalnih naših radenika koji žele svome narodu sreće, blagostanja, svetlosti i veličine”.³⁴ S istim oduševljenjem i odobravanjem list je pozdravio i Ante Tresić-Pavičić, poručujući da će ga “podupreti, koliko mu zvanični i književni poslovi dopuštaju”.³⁵

Idejni pokretač *Pobede* bio je Berislav Angjelinović, a uz dalmatinske, u njemu su surađivali jugoslovenski nacionalisti i iz drugih krajeva, a razvijena je bogata suradnja s pojedincima i listovima iste orijentacije: *Vidovdanom* iz Novog Sada, *Principom* iz Subotice te *Orjunom* iz Ljubljane. Tijekom gotovo desetljetnog izlaženja, *Pobeda* je bila središnje glasilo orjunaša. U njoj su surađivali dr. Ivo Petković, dr. Vl. Matošić, dr. V. Krstulović, Čiro Čičin-Šain, Branko Stanojević, prof. Mirko Ležaić, Ivo i Otokar Lachman, Stjepan Roca, Niko Bartulović, dr. Mirko Korolija, dr. S. Bulat, dr. Gajo Bulat, dr. Edo Bulat, pukovnik Dragoljub Mihajlović-Rus, prof. A. Petrov, dr. Klimentenko, dr. P. Grisogono, dr. M. Deanović, dr. I. Mogorović, Špiro Čakić, puk. Premović, Zlatko Kačić, Aleksa Šantić, dr. A. Tresić-Pavičić, dr. Zdravko Kovačević, Ivo i dr. L. Vojnović, Jerko Čulić, Juraj Biankini, M. Škarica i dr.

Da je *Pobeda* glasilo, a Orjuna i organizacija i pokret koji su spremni svim sredstvima obračunati se sa svim elementima koji su protivni njihovoj ideologiji i programu, vrlo je brzo izišlo na vidjelo. Pozivajući omladinu da uzme inicijativu u ruke i da “odlučno, ne prezajući ispred zapreka istrebi komuniste i separatiste bez razlika plemena i vere”,³⁶ *Pobeda* je pozivala da se “milijonima žrtava saizidano delo i očuva”; istovremeno se naređivalo svim organizacijama da “razviju čim višu energiju i delatnost” i da “organizacije budu čvrste i disciplinovane, a istupi prema separatistima jaki i odlučni”.³⁷ Također se pozivalo građanstvo da povede bojkot protiv komunista, naglašavajući – po uzoru na fašističke metode zastrašivanja – da je “dužnost svih građana da prijave one koji krše ovaj bojkot i to usmeno u prostorijama naše organizacije”, da kupuju “kruh jedino i isključivo kod našega člana” te da svaki član mora biti pretplatnik *Pobede* i obvezno nositi značku.

³³ “Naša Pesma”, *Pobeda*, I/1921., br. 10, // “K'o val Jadrana, k'o ognjen zmaj, / Svi jednim letimo letom! / Tamo, na Vrhui, gde trepti Sijaj, / Vile nas čekaju s cvetom... // Viši od svijei, / Ono nje Breg! / Tu nek se vijei / Naš divni steg! // Svetlu k'o sunce, k'o slave bog, / Sa svake brazde i pluga, / Pesmu Jedinstva i Bratstva svog / Pevajmo deco Juga! // I sve dok leti / Za vekom vek, / Nek se taj sveti / Razleže jek! // U svome besu dušmane "I / Tu nećeš čadore peti / Jer boj se večno onoga, boj, / Što sviknu bez jada mreti! // Ta zemlja cela / Sveti je Breg, / Gde carskih dela / Vije se steg. // Ova je gruda rodila nas, / Ovde je naše Vrelo. / U bojnih truba kad jekne glas / Svi ćemo poći smelo, // Ko hučno more, / Ko sev i grom, / Na zvezde gore / Za mili Dom!//

³⁴ “Aleksa Šantić nacionalistima”, *Pobeda*, I/1921., br. 12, 2.

³⁵ “Svakako uviđam potrebu jednog lista, kojemu bi bila svrha učvršćivati, unapređivati i dovršiti narodno jedinstvo, koje još nije dovršeno ni u nutrini, ni na granicama; koje je priroda našoj državi odredila i od kojih će se ova država prostrijeti, unatoč svim vanjskim i nutarnjim neprijateljima. Dakako, sve u svoje vrijeme; jer je za sada ogromno mnogo učinjeno, i prva nam je dužnost očuvati stečeno”. Vidi: “Tresić-Pavičić *Pobedi*”, *Pobeda*, I/1921., br. 13, 2.

³⁶ “Naš pokret”, *Pobeda*, I/1921., br. 3, 4.

³⁷ Isto.

Do odgovora na pitanje s kime se treba obračunati nije trebalo dugo čekati; pod naslovom "Kuga u Jugoslaviji" izrijekom se navode *bakcili* koji "prete da okuže široke mase naveštajući smrt celom našem narodu". Ne propuštajući istaknuti da je "pokret nacionalističke omladine pre rata bio u borbi za slobodu jedini čestiti pokret zapadnog dela našega naroda" i da je on "u ono doba bio najispravniji pokret naših najboljih mlađih sinova našeg naroda, koji su dubokom intuicijom shvatili da je nadošao čas za revoluciju i otvorenu smelu borbu za slobodu i ujedinjenje celog našeg troimenog naroda",³⁸ a riječ je o omladini "što je skoro sva izginula u tamnicama, na vešalima i bojištima", otkriva ih u svima onima koji su se suprotstavljali centralističkoj politici i "glasonošama unitarizma".³⁹ Izrijekom, to su: zagrebački Židovi, frankovci, klerikalci, komunisti, Ante Trumbić, a posebno i najviše grad Zagreb i Stjepan Radić.

O odnosu Pobeđe i orjunaša prema Stjepanu Radiću

U političkom životu toga vremena Radić je bio jedna od najistaknutijih političkih figura.⁴⁰ U deset godina aktivnoga političkog djelovanja, od 1918. do 1928., profilirao se kao branitelj hrvatskih nacionalnih interesa i zagovornik hrvatskoga nacionalnoga prava na samostalnu državu. Još na sjednici Središnjeg odbora Narodnog vijeća u Zagrebu Radić je izjavio: "Gospodo! Vama su svima puna usta riječi: narodno jedinstvo – jedna jedinstvena država, jedno kraljevstvo pod dinastijom Karađorđevića. I svi mislite da je to dosta govoriti da smo mi Hrvati, Srbi i Slovenci jedan narod zato što govorimo jedan jezik, pa da zato moramo imati i jedinstvenu centralističku državu, i to kraljevstvo, i da nas samo to, takvo jezično i državno jedinstvo pod dinastijom Karađorđevića može spasiti i usrećiti... Vi, gospodo, upravo ni malo ne marite za to što naš seljak uopće, a napose seljak hrvatski, neće ni da čuje ništa više o kralju i caru, a isto tako ni o državi koju mu se silom nameće... Vi, dakle, naš narod plašite (talijanskom opasnošću) kao malu djecu i mislite da ćete tako narod pridobiti za svoju politiku. Možda hoćete Slovence, ne znam: možda ćete pridobiti začas i Srbe; ali stalno znam da Hrvate za to pridobiti nećete, a nećete ih pridobiti zato, jer je sav hrvatski seljački svijet isto tako protiv vašeg centralizma kako je protiv militarizma, isto tako za republiku kao i za narodni sporazum sa Srbima. I ako vi budete silom htjeli nametnuti svoj centralizam, evo što će se dogoditi. Mi ćemo Hrvati reći otvoreno, čisto i bistro: 'E, ako Srbi uistinu hoće da imadu takvu centralističku državu i vladu, Bog im je blagoslovio; ali mi Hrvati nećemo druge državne uredbe nego saveznu federativnu republiku',"⁴¹ čime je ubrzo stekao popularnost u masama dosljednim

³⁸ "Kuga u Jugoslaviji", *Pobeda*, I/1921., br. 3, 3.

³⁹ Isto.

⁴⁰ O tomu više u: Ivo PERIĆ, *Stjepan Radić 1871-1928*, Zagreb 2003.; Bosiljka JANJATOVIĆ, *Stjepan Radić, Progoni-Zatvori-Suđenja-Ubojstvo*, Zagreb 2003.

⁴¹ Stjepan Radić Središnjem odboru Narodnog vijeća u Zagrebu, 1918. Prema: I. BANAC, *n. dj.*, 216. Također: Branka BOBAN, "Stjepan Radić u hrvatskoj politici 20. stoljeća", *Hrvatska politika XX. stoljeća* (zbornik radova, ur. Lj. Antić), Zagreb 2006., 145.-161. Također: Tihomir CIPEK, *Ideja hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića*, Zagreb 2001.

otporom ujedinjenju koje nije blagoslovio Hrvatski sabor. Interpretirajući raspoloženje znatnog dijela naroda, Radić je s vremenom izrastao u osebujnoga narodnog tribuna i karizmatičnog vođu. Za razliku od tadašnje političke elite sklone kompromisima, uvijek nauštrb Hrvata, Radiću Hrvati, Srbi i Slovenci nisu bili jedan narod, nego tri posebna nacionalna individualiteta. Takvim stajalištima bio je otvorena prijetnja rastućem jugoslavenskom unitarizmu i neprikrivenom državnom centralizmu i sve se više približavao ideologiji isticanja hrvatske nacionalne posebnosti.

Za orjunaše takav je Radić bio "reprezentant političkog zločinca našeg naroda" koji se od "sveslavenskog ideologa začahurio u ekskluzivnog austro-hrvatskog kumeka" i preko noći "od austrijskog rojaliste postaje republikanac". On je to učinio "kako bi zvučnom rečju zbrisao svoju sramotnu prošlost" i republikanskim programom, "koji negira kralja, državno jedinstvo" ugodio "instinktu mržnje hrvatskog zatucanog seljaka proti Karagjorgjevićima i Srbima, proti kojima se borio u svjetskom ratu u vražjim divizijama kao najverniji sin katoličkog, hrvatskog cara Franje Josipa i Karla". Po njima, u toj se raboti služi "najdemagoškim sredstvima", a uspjeh njegove stranke izrasta na poticanju "mržnje austrijski odgojenih seljačkih masa proti svemu što je srpsko".⁴²

U neprikrivenoj orjunaškoj mržnji Radić je opisan kao čovjek "sitna ženskog koraka", "kratkovidnih očiju", "ženskog piskutljiva glasa", "smušena govora sa vratolomnim, nelogičnim skokovima i sofizmima", koji "kompilira katolički vjeronauk i sastavlja politički katekizam za svoje nesretne seljake, kako bi upropastio ideju narodnog i državnog jedinstva".⁴³

Kao političar Radić nije sumnjao da bi samostalnost Hrvatske bila najbolje rješenje, ali je tom cilju prilagođavao svoja stajališta i postupke. U njegovu federalizmu stoga treba gledati tek postaju na putu do nacionalne i državne samostalnosti, a u istom smislu treba gledati i na peticiju koju je trebalo poslati mirovnom kongresu u Parizu. Velik odziv i broj od 115.167 potpisa skupljenih u šest tjedana, unitarističkim elementima bio je znak za obrat; ubrzo je Radić, zajedno s istaknutijim članovima stranke bio uhićen i u zatvoru – premda je uživao imunitet zastupnika Hrvatskoga sabora – proboravio 379 dana. Radićeve uznički dani bili su dodatan poticaj jačanju hrvatskoga republikanizma i protucentralističkih nastojanja, a otpor monarhiji te zahtjevi za republikom, protiv novačenja i dr., sugerirali su da se situacija u državi ne može riješiti bez ustupaka hrvatskim nacionalnim zahtjevima.

Što je Radić više bio značajnijom figurom na političkoj pozornici, sa stranica orjunaškog tiska (*Pobede*) sve su više u njega usmjeravane otrovne strelice i sijana mržnja: nazivalo ga se plaćenikom;⁴⁴ (zagrebačkim) veleizdajnikom s kojim se ne pregovara, kojega treba osuditi i kazniti;⁴⁵ vođom "hrvatskih sepa-

⁴² "Kuga u Jugoslaviji II", *Pobeda*, I/1921., br. 5, 3.

⁴³ Isto.

⁴⁴ "Zagrebački gradski izbori", *Pobeda*, II/1922., br. 17, 4.

⁴⁵ "Da ili ne", *Pobeda*, II/1922., br. 28, 1. Također: "Dalmacija je progovorila! Ceo narod jednodušan: treba kazniti zločince. Veličanstveni protestni zborovi proti izdajničkom memorandumu u pokrajini." Vidi: *Pobeda*, II/1922., br. 29, 1.

ratista”.⁴⁶ Njegova je politika okrštena kao “tuđinska pojava”⁴⁷ i “veleizdajnička akcija”;⁴⁸ podmetalo mu se primanje mita od Kraljevine Italije “uz uvjet da svoju taktiku udesi prema uputama iz Rima”,⁴⁹ da se zajedno s dr. Frankom stavio na čelo “bande austro-hrvata u inostranstvu” kako bi radio na komadanju Jugoslavije.⁵⁰ Pristalice su mu nazivani agitatorima, a odlazak u London i traženje potpore za rješavanje hrvatskoga pitanja nazivalo se “ludovanjem izgubljenoga”.⁵¹ Iako je, prema orjunašima, na tom putovanju doživio fijasko,⁵² njihov list više je nego pozorno pratio njegove korake, uvjeren kako su baš on i njegova politika prava i jedina opasnost opstanku njihova ideološkoga unitarističkog projekta. Nije stoga čudno da njegove poteze nazivaju “demagoštvom i ludostima”, “sramotnom i izdajničkom rabotom”, a njega “političkim šarlatanom” i “Habsburgovim slavopojcom (“austrijski himnopojac”) koji hoće da se identificira s “hrvatskim narodom”,⁵³ a glasno izražavaju i svoje negodovanje njegovim dolaskom u Beograd smatrajući to “cirkusom” a ne parlamentarizmom, jer je posrijedi “ponizujuća ovisnost” o jednom “negativnom, ambicioznom i bezobraznom demagogu”⁵⁴ koji čitavo današnje stanje mrzi! Pri tome mu je, naglašavaju orjunaši, “samo do apsolutne vlasti”,⁵⁵ što se razabire iz fraza “njegovih apostola” i “doglavnika”.

Orjunaškoj pozornosti nije mogao promaknuti ni Radićev obilazak europskih prijestolnica u traženju potpore za rješavanje hrvatskoga pitanja. Njegovo pristupanje u “zelenu internacionalu” okarakterizirano je kao “lom naše države, krvi i pljački podivljalih radićevskih banda”. Po njima, umjesto da bude kažnjen, on je “uspeo ne samo da se vrati kući, nego da i diktira svoje uslove za ulazak u vladu”.⁵⁶ Zbog toga – držeći da je “najveći hrvatski problem ličnost Radića; on je oličen i reprezentovan u njegovoj osobi i osobi još malog broja intelektualaca kojima ambicija u ujedinjenoj Otadžbini nije zadovoljena”,⁵⁷ pa pozivaju inteligenciju⁵⁸ da se trgne iz apatije, u koju ih je on bacio.

⁴⁶ “Hermafroditstvo u politici”, *Pobeda*, III/1923., br. 33, 1.

⁴⁷ “O pokretu Stj. Radića kao tuđinskoj pojavi”, *Pobeda*, II/1922., br. 25, 1.

⁴⁸ “Šarlatan na grebenu”, *Pobeda*, III/1923., br. 35, 1.

⁴⁹ “Tko prima milijone”, *Pobeda*, II/1922., br. 33, 1.

⁵⁰ “Dosta je!”, *Pobeda*, II/1922., br. 44, 1.

⁵¹ “Ludovanje izgubljenoga”, *Pobeda*, III/1923., br. 40, 1.

⁵² “Radić pred vratima”, *Pobeda*, IV/1924., br. 2, 1.

⁵³ “Komuniste u akciji”, *Pobeda*, IV/1924., br. 28, 1.

⁵⁴ “Kriza vlade”, *Pobeda*, IV/1924., br. 41, 1.

⁵⁵ “Radićevi vašari”, *Pobeda*, IV/1924., br. 42, 1.

⁵⁶ “Radić i Treća internacionala”, *Pobeda*, IV/1924., br. 50, 4.

⁵⁷ “Naš pokret”, *Pobeda*, III/1923., br. 18, 2.

⁵⁸ “Dobar deo inteligencije u Hrvatskoj već par godina uzima na se sav prekor za taj moralni pad. Već nekoliko godina taj deo hrvatske inteligencije potpuno se dao kapacitirati od jednog neodgovornog i ambicioznog demagoga, odvratio i po manirama i po političkoj prošlosti.” Usp. “Strossmayer i Frank! Hrvatska inteligencija na prekretnici”, *Pobeda*, IV/1924., br. 49, 1.

U *Pobedi* je Radić sustavno sotoniziran i kriminaliziran. Kako je njegov republikanski projekt predstavljao opasnost za državu i njezinu velikosrpsku hegemoniju, Zakon o zaštiti države – najprije primijenjen protiv crvene opasnosti - protegnuo se od 1. siječnja 1925. i na Radića i njegovu stranku. Uz blaćenje i najpodlija podmetanja,⁵⁹ u gotovo zasljepljujućoj mržnji Radić je nazivan najpogrdnijim imenima,⁶⁰ pjevane su mu rugalice,⁶¹ a nije se zaziralo od otvorenih poziva vlasti na konačan obračun. Po mišljenju *Pobede* i orjunaša, deset je Radićevih grijeha za to:

- “1. Što je, kao predsjednik HRSS 27. juna 1924. godine otišao u Moskvu;
2. Što je, nebrojeno puta, pozivao vojnike na neposlušnost prema vojsci i vojnoj obavezi; ova točka optužbe ima 15 konkretnih primera, koji potpuno dokazuju krivnju S. Radića;
3. Što je, u jednom intervjuu, u listu Nezavisna Makedonija, od 2. februara 1924. pozivao na revoluciju;
4. Što je, 5. Avgusta 1923. na sastanku sa Daskalovom, izjavio da je Makedonska Organizacija vrlo jaka i da će uspeti u svom cilju, koji je, kako

⁵⁹ “Prijatelji Francuzi o Radiću”, *Pobeda*, V/1925., br. 13, 1, gdje se navodi da su u tijeku sudskog postupka skupljeni dokumenti koji “pokazuju njegovu prepisku sa svim uglavljenim neprijateljima SHS: boljševicima, revolucionarnom makedonskom organizacijom, probuđenim Madžarima, kosovskim komitetom, itd.”

⁶⁰ “Kukavica!”, *Pobeda*, V/1925., br. 2, 1.: “Vrhovni vožd i predsjednik “hrvatskog republikanskog seljačkog saveza”, nekrunisani kralj “čovečanske, mirotvorne, seljačke republike”, ugovarač o borbi s legalnim i ilegalnim sredstvima proti našoj državi s “balkanskim vukom” Todorom Aleksandrovom, saveznik i štićenik g. Čičerina i saveza sovjetskih republika, jedinstveni demagog i tribun zavedenih zagorskih masa, onaj koji je našem Kralju s gestom suverena nad suverenima obećavao pasport za preko granice, onaj koji se drznuo da uštrcava otrov i u netaknutu i slavam ovenčanu našu narodnu snagu i diku, našu vojsku, i, napokon, čovek komu je u ovoj državi bilo dozvoljeno i nekažnjivo sve, na što drugi nisu smeli ni pomišljati, a kamo li govoriti i činiti, jednom reči, mora, koja je već nekoliko godina gušila i davila zemlju Jugoslaviju, napuhavajući se i uzimajući da je neodoljiva, neumitna poput zlog udesa, Stjepan Radić, koji je sa dogleda svima, sa svoje šarene demagoške sedalice zaniknuo u nepoznato već u noći kad se je potpisivao ukaz o vladi nacionalnog bloka i krio se kao derišće koje zna da je krivo, pronadjen je tu nekidan od par jugoslovenskih drž. policajaca i izvučen za noge iz jedne rupe kao dobro ugojena, skičeca božićna pečenica, ili, po zagrebačku, “pajcek”! Kako mizeran i kako komičan svršetak za toliku narogušenost, hvastanje i kočoperenje! Jer, da kažemo ambicija, pogrešili bismo, pošto ambiciozni ljudi umeju većinom da sebi priprave i jedan dostojanstven pad. I ništa više, za sva vremena, pa ni Obzorova sanjarska razmišljanja, pa ni najteži martirij, da ga eventualno zadesi, ne može da rehabilitira, čak ni u očima njegovih zagljupljenih masa, tog nedostojnog gospodskog imitatora junačkog seljačkog rebela iz feudalnih vremena Matije Gubca. Ništa više ne može da izbriše utisak komike prouzročen bez sumnje i kod njegovih dojučerašnjih saveznika i kod čitave Evrope tim kukavnim skrivanjem i još kukavnijim iznalaženjem u mišjoj rupi čoveka koji je često znao da govori s omalovažavanjem i nipodaštavanjem o divnoj srpskoj vojsci i isto tako divnim jugoslovenskim legijama, koje ne delimo jednu od drugih i koje su skupa zapanjile svojim pobedama svet. I nigda se neće naći klasičnijeg primera kukavičluka za vodju koji sramno, na cedilu ostavlja mase koje je vodio, nigde zgodnijeg primera za propovednika koji ne zna umirati za svoju veru i uverenja, nigde bolje odgovarajućeg primera za čovjeka kukavicu koji ne će da snosi odgovornost za svoje kažnjive reči i dela, nigde punije slike i prilike jednog vašarskog harlekina ili ludog Avgusta. A kao kruna sveg njegovog dela, sasma u njegovom pelivanskom stilu, taj u zidnoj rupi uhvaćeni bleđi i drhćući zagorski skakač na konopcu, dove-

je poznato, uperen isključivo protiv Kraljevine S.H.S. U cilju pobjede, rekao je S. Radić, da svi Bugari treba da se pomire s Cankovom i Makedonstvujušćem komitetom;

5. Što je održavao veze s Makedonskim Komitetom za ilegalnu borbu;

6. Što je Marta 1923. godine govorio u Sisku i u govoru poziva seljake da sami preuzmu vlast;

7. Što je pred bivšim poslanikom HRSS, g. Dr. Karlom Kajzlerom rekao: "Ako Karlo Habzburški dođe u Beč, mi ćemo s njim pregovarati." Time je izložio podsmehu i preziru ustava prava našeg Kralja;

8. Što je u svom govoru od 1. novembra 1924. godine, na sednici zagrebačke organizacije H.R.S.S. govorio nedolične izraze o Nj. V. Kralju, čime je počinio dela, kažnjiva po Zakonu;

9. Što je, kao predsednik HRSS po Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni, Hercegovini i Dalmaciji osnivao bojne odrede za nasilno preuzimanje vlasti;

10. Što je, za vreme svoga boravka u Londonu, pregovarao s predstavnicima Mađara, u svrhu vraćanja Vojvodine Mađarskoj i odcepljenja Hrvatske i Slavonije od Kraljevine S.H.S."⁶²

Mržnja koju su orjunaši iskazivali prema Radiću rijetko je zabilježena u političkoj komunikaciji. Ona je, nema sumnje, bila posljedica utjecaja koji je Radić imao u hrvatskom političkom životu. Kao najveća opasnost orjunaškom integralnom jugoslavenstvu, zapravo neprikrivenoj velikosrpskoj hegemoniji, trebalo ga je na svaki način demonizirati i sotonizirati njegovo djelovanje. Kako u tome unitaristički i orjunaški krugovi nisu uspijevali čak ni zatvo-

den na policiju ne zna ništa čojski ozbiljna da kaže ili učini, već da bi udobrio i ublažio stražu oko sebe ište ništa drugo za svoju utehu nego – tamburu i bocu vina! Odista, odveć tamburaški i vinski, preveć kukavički e da bi se ozbiljan čovjek i nasmejao. U ostalom, ko god je poznavao Radića iz ranijeg, nije mogao drugo i drugče od njega ni da očekuje. Ta mi se dobro sećamo da je to onaj isti Radić kojeg je nekdašnja hrvatsko-srpska koalicija kotrljala i ćulala po hrvatskoj sabornici kao loptu, da je to isti onaj nedosledni, nelogični Stipa Radić, koji je u isto vreme pevao himne Austriji i Kaiserbartu i ulizivao se ljudima koji su gledali preko granice, isti onaj Radić komu su patriotske galerije u sabornici na Markovu trgu vikale: kuš!, a po komu su novinari i novinski saradnici, kad bi im se rečju obratio jednostavno pljuvali, da je to ona ista jadna figura, koja se s frankovcima ortačila i onda ih izdavala koaliciji, ona ista abnormalna pušimaglena kukavica, koje se svak u našoj javnosti gnušao, i koja je bila osudjena na to da se začahuri u svoju paučinastu knjižaru u Jurišićevoj ulici i da hvata i siše naivne prolaznike mužeke, koji su iz zagorskih sela doterivali Pazar na zagrebačko sajmište. Mi smo sve to znali, i mi smo s gadjenjem u duši motrili i pazili kako blatno poratno vreme, nespremnost, nespretnost i partizanstvo naših vodećih političara toj ništici malo po malo dava sadržaj i značenje, dok ga napokon nije pretvorilo u ogromnu napuhanu žabu, koja je svojim daleko čujnim kreketom odavala i svedočila da je novosazdana Jugoslavija, da je naš javni život jedna golema smrdljiva baruština. No, o tomu drugi put."

⁶¹ "Oj šalaju, šalaju, / Hoće ljudi da laju, / da se Stipa svuda skita, / al' se boji Splita - / Šalaj! // - Oj šalaju, šalaju, / svi se kruto varaju, / da će Stipa srušit vladu, / pa sedit "u hladu" - / Šalaj... // Hoće Stipa Mirotovorni / da nas kupa. / Nek se strpi ratoborni / junak rupa: (...) Mesto vode i kupanja / biće vatre! / Biće jada i kukanja, / kad ga satre!" //; pseudonim Dima. Usp. *Pobeda*, VI/1926., br. 40, 2.

⁶² "Deset Radićevih greha", *Pobeda*, V/1925., br. 47, 1.

rima, obračun i ubojstvo zapravo je logičan korak onih koji su svoje postupke i temeljili na mržnji prema njemu, ali i prema svima onima koji nisu pristajali na njihov ideološki program. Štoviše, mržnja i obračun s Radićem bila je – po svemu – obračun i s hrvatskim narodom. Atentat na Radića stoga ne treba promatrati drukčije nego kao posljedicu zasljepljujuće mržnje,⁶³ s ciljem njegova konačnog uklanjanja iz političkog života.⁶⁴

Do promjene odnosa prema Radiću dolazi nakon atentata u Skupštini

U splitskom političkom životu atentat na Radića ocijenjen je “plodom onog zločinačkog hegemonizma i harangiranja za Veliku Srbiju”, a sam “autor zločina” protivnikom svega što je unitarsko i svega što je jugoslovensko, odnosno – “srpskim frankovcem”.⁶⁵ Naglašavajući kako “nitko nema pravo da poduzima nikakve korake na svoju ruku” (Bartulović), prvaci orjunaške misli priznali su da je “malo čiji rad u njihovim novinama nailazio na takvu kritiku kao njegov”; istovremeno su priznali da se radi kritike “hrvatskoga separatizma (is)puštio iz vida posve srpski hegemonizam”. Također nisu propustili istaknuti kako je “on nesumnjivo bio Velika Ličnost u našem nacionalnom životu, markantna i od dubokog značenja, a Njegova energija, inteligencija, organizatorska sposobnost, široki liberalizam i ljubav za najšire slojeve Naroda, retko gde da nalaze para”.⁶⁶ Nasuprot razumljivoj suzdržanosti orjunaškog lista, *Novo doba* Radićevoj smrti posvetilo je velik broj stranica, ističući kako je Radić bio “prvoklasna politička figura”, jedan “idealni pučki tribun, kakvi su ocrtani u djelima starih klasika” čije su misli “zanosile beskrajnim oduševljenjem”, te da “Beograd mora da shvati da se dogodilo nešto velikoga, i da se preko toga ne može proći kao preko običnih i partijskih sukoba”; da treba prihvatiti “opravdane zahtjeve Hrvata” i “izgrađivati jednu bolju budućnost pravih bratskih odnosa u državi ravnopravnoj za sve građane i sve slojeve”.⁶⁷

⁶³ “Ima mišljenja da su radikalni i demokratski ministri nagovarali Jevđevića da poduzme mjere za likvidaciju Radića. Prema tim navodima, na Radića je spreman atentat u Vukovaru, ali je o tome bio pravovremeno obaviješten, pa je plan propao. Također, svibnja 1926. , za vrijeme zbora u Sremskoj Mitrovici, bio je spreman atentat na Radića, ali se kasnije utvrdilo da je bomba bila bezopasna.” Prema: B. GLIGORIJEVIĆ, *n. dj.*, 315.-393., bilj. 280.

⁶⁴ “Sukobe s glavnim političkim faktorima hrvatske građanske klase, koji su se predstavljali kao borci za rješenja hrvatskog pitanja, pratila je žestoka kampanja. To će se do 1929. posebno odnositi na Hrvatsku seljačku stranku i njenog vođu Stjepana Radića. Radićeva politička djelatnost označavana je kao destruktivna i razorna te se zahtijeva da joj se “jednim odlučnim gestom učini kraj”. U tom kontekstu treba razumijevati i atentat na Radića i drugove u Skupštini, 20. lipnja 1928. Atentator Puniša Račić bio je stvarni vođa Udruženja srpskih četnika i Srnaoa.” Usp. Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Četnici u Hrvatskoj 1941-1945*, Zagreb 1986., 13.

⁶⁵ “Frankovački škandal na Vidovdan u Splitu”, *Pobeda*, VIII/1928., br. 26, 2.

⁶⁶ “Stjepan Radić”, *Pobeda*, VIII/1928., br. 32, 1.

⁶⁷ “Preminuo Stjepan Radić”, *Novo doba*, X/1928., br. 190, 1.

Radićevo ubojstvo u Narodnoj skupštini (20. lipnja 1928.) doživljeno je kao nezapamćen čin u parlamentarnom stranačkom sučeljavanju. Za Pribićevića je to bilo točka na kojoj je došlo do odricanja od dotadašnjih radikalnih stajališta. U govoru nad grobom hrvatskih poslanika Pribićević je priznao Hrvatima pravo na njihovu "hrvatsku državnost".⁶⁸ Iako je u navedenim mislima lako pročitati parafrazu Radićevih misli ("Hoćemo da budemo sa Srbijom, ali ne pod Srbijom, hoćemo Srbina za brata, ali ne za gospodara"), povjesničari su u njima vidjeli i znak Pribićevićeve postupne političke preobrazbe; najprije u oslobađanju od centralističke beogradske politike i unitarizma te zagovaranje posebnosti pojedinog naroda nasuprot "jedinstvenog" naroda. U takvom ozračju, na zasjedanju Narodne skupštine u Beogradu 1. kolovoza 1928., Pribićević je rekao kako uspostavljeni sustav organizacije države ne pruža jednakost svim njezinim dijelovima te da "srpstvo u prečanskim krajevima mora biti solidarno s hrvatstvom"! Te misli Pribićević je kasnije interpretirao ovisno o političkim okolnostima.

U okolnostima Radićeva ubojstva dolazi do još izraženijeg slabljenja orjunaškog pokreta; dio orjunaša tako se sve više počeo identificirati s politikom SDK, dio s politikom SDS (Leontić i Jevđević), dok je Mogorović stvarao posebno udruženje ("Ujedinjena Jugoslavija"). Premda se sastankom Centralnog odbora u Ljubljani, u srpnju 1928., pokušala smoći snaga za novi iskorak, politika velikosrpskoga hegemonizma, koju je Orjuna prihvatila kao svoju, učinila je da je od polovice 1928. godine ostalo tek nekoliko središta orjunaškog djelovanja (Split, Šibenik, Zagreb, Beograd, Ljubljana...). Otpor orjunaškom djelovanju, a istovremeno i centralističkoj politici Dvora – kojemu je Orjuna do kraja bila odana – svoju je konačnu potvrdu dobio dekretom kralja Aleksandra kojim se zabranjuju sve organizacije i raspuštaju političke stranke: uvođenjem šestojanuarske diktature!⁶⁹ Kraljev dekret tako je zahvatio i Orjuna pa u ožujku 1929. dolazi do raspuštanja organizacije.

Da ideološko trijezjenje, međutim, neće biti nimalo lako, štoviše za pojedince i odveć bolno, pokazalo se uskoro. Nastojeći se prilagoditi novim okolnostima, 1931. u Splitu dr. G. Angjelinović u svojoj Jugoslovenskoj čitaonici ponovno okuplja intelektualce unitarističke orijentacije; godinu poslije (1932.) u Splitu se opet osniva organizacija Orjuna, a ubrzo dolazi i do pokretanja lista *Pokret jugoslovenskih nacionalista*, kojemu je urednik Pero Trepov. Kako je

⁶⁸ "Mi svi osjećamo, a naročito su svjesni toga ovdašnji Srbi, da su Hrvati u zajedničku državu donijeli svoju historijsku državnost, i to je razlog više i to je jedan razlog jači da se tako urede odnošaji u našoj državi, da se zajamči potpuna jednakost i ravnopravnost onima, koji su vjekovima znali sačuvati svoju državu". Vidi: "Govor na pogrebu Pavla Radića i Đure Basaričeka", u: Svetozar PRIBIĆEVIĆ, *Izabrani politički spisi*, (priredio Hrvoje Matković), Zagreb 2000., 204.

⁶⁹ "Kraljev proglas narodu", *Pobeda*, IX/1929., br. 2, 1. U proglasu "mome dragome narodu, svima Srbima, Hrvatima i Slovencima", između ostaloga, stoji: "Moja je sveta dužnost da svim sredstvima čuvam državno i narodno jedinstvo i Ja sam riješen, da ovu dužnost bez kolebanja ispunim do kraja (...) Radi toga sam riješio Sam i riješavam da Ustav kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. juna 1921. godine prestane važiti. Svi zemaljski zakoni ostaju u važnosti dok se prema potrebi mojim ukazom ne ukinu. Na isti način donosit će se u buduće novi zakoni. Narodna Skupština izabrana 11. novembra 1927. godine raspušta se."

Split, uza Šibenik, još uvijek bio orjunaško uporište – istina svakim danom sve manje⁷⁰ - u njega dolaze istaknuti orjunaši (npr. velik čelnik Marko Kranjec). Međutim, ni oni nisu mogli zaustaviti raspad pokreta - posebno nakon izbacivanja iz orjunaških redova B. Angjelinovića, E. Bulata i P. Grubera i drugih - te prevlasti beogradske centrale u upravljanju.

SUMMARY

THE ORJUNA NEWSPAPER *POBEDA* OF SPLIT AND STJEPAN RADIĆ

ORJUNA was an extreme nationalistic and chauvinistic organization founded with the aim of protecting a unitary Yugoslav state. It was characterized by the use of drastic, fascistic methods and terror against its political opponents. Along with its "Action troops" – it was tied to the National defense, the Association of Chetniks, and the Army – for this reason it also had its own newspapers. Among them, the most prominent was *Pobeda* of Split. On its pages attacks were directed at the communists, the clericals, the "zajedničari", the Zagreb Jews, Trumbić and Zagreb, but they directed their hate and animosity particularly at Stjepan Radić – who was vilified and criminalized in a fashion unprecedented in political media.

Key words: The Ideology of Unitary Yugoslavism, Yugoslavian Nation and Race, Fascism, Terror, Dictatorship, Hatred, Stjepan Radić

⁷⁰ Na općinskim izborima 1928. – prema pisanju Države – nekad "najjugoslovenskiji grad" odrekao se svoje tradicije i "izjasnio za politiku uskog hrvatskog separatizma i za destruktivnu politiku komunizma". Prema: Tonči ŠITIN, "Dalmatinsko orjunaštvo", *Slobodna Dalmacija*, XLVIII, od broja 14504-14525, od 17. travnja do 10. svibnja 1991.